

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ezân", 74, 82-86, 117, 124-126, 133; Müslim, "Şalât", 85, 86; Ebû Dâvûd, "Şalât", 68, 74; Tirmizî, "Şalât", 82, 83, 110; Şâfiî, *el-Üm*, I, 135; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, I, 238-241; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), Kahire 1386/1966, I, 339; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, III, 255, 286; Bâcî, *el-Muntekâ*, Kahire 1311, I, 164; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 20-21; Kâsânî, *Bedâ'î*, I, 209-210; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Bulak 1315, I, 209-210; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 162-163; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. M. Sâlim Muhaysin – Şa'bân M. İsmâil), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Cumhûriyyeti'l-Arabiyye), I, 508-509; II, 6-7; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (nşr. M. Necîb el-Mutîî), Cidde 1980, III, 392-394, 491; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, Bulak 1313, I, 115-116; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Naşbü'r-râye*, [baskı yeri yok] 1393/1973 (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 372, 376-377; Bedredin el-Aynî, *Ümde'tü'l-kârî*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), VI, 61-62, 70-71, 74; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Bulak), I, 209-210; *Tecrid Tercemesi*, İstanbul 1926-28, II, 637-638, 646; Hattâb, *el-Mevâhibü'l-celîl*, Kahire 1328, I, 526; İbn Nuceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, I, 334; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 165-166; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâf*, I, 331-332, 390-391; Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* [Kahire] içinde), I, 497; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut, ts., I, 275; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*, Beyrut 1415, I, 180-181; Şevkânî, *Neylül-euṭâr*, Kahire, ts. (Mustafa el-Bâbî el-Halebî), II, 271, 278-280; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 497; Vehbe ez-Zühayfî, *el-Fikḥü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk 1989, I, 704-706, 727; II, 30-31; "Taḥmîd", *Mv.F*, X, 268; "Ḥamd", *a.e.*, XVIII, 131-132; "Şalât", *a.e.*, XXVII, 92-93.

FAHRETTİN ATAR

TESMİYE

(bk. AD KOYMA; BESMELE).

TESNİM

(التسليم)

Cennette Allah'a yakın kulların kendisinden içeceği pınara verilen ad

(bk. MUTAFFİFİN SÜRESİ).

TESPİH

(bk. TESBİH).

TESVİB

(التصويب)

Sabah ezanında

hayye ale'l-felâhtan sonra es-salâtü hayrûn mine'n-nevm sözünün iki defa tekrarlanması anlamında terim

(bk. EZAN).

TESVİYE

(التسوية)

Tamamen sika râvilerden oluştuğunu göstermek amacıyla bir senedi zayıf râvileri atarak rivayet etme anlamında

hadis terimi

(bk. TEDLİS).

TEŞBİB

(التشبيب)

Kasidenin başında konusundan hareketle şiirin adını belirlemeye yarayan ve nesib de denilen giriş bölümü

(bk. KASİDE).

TEŞBİH

(التشبيه)

Beyân ilminde iki veya daha fazla şeyin bir vasıfta ortak olduğunu ifade eden terim.

Sözlükte "benzer" anlamındaki **şebah** kökünden türeyen **teşbih** "benzetmek" demektir. Teşbih ve tasvirsiz şiir olamayacağından özellikle tasvir (vasf) konusundaki şiirlerde zengin benzetmelere yer verilmiştir. Teşbih belâgat terimleri içinde en erken farkına varılan terimlerden biridir. Beşâr b. Bürd (ö. 167/783-84) şiirlerinde latif teşbihler yaptığını, bunları iyi bir düşünce ve güçlü bir selîka ile kurguladığını söylemiştir (İbn Reşîk el-Kayrevânî, II, 239). Sîbeveyhi, "Babası aslan olan bir adama uğradım" sözünün bir teşbih teşkil ettiğini belirtmiş (*el-Kitâb*, II, 28), Ma'mer b. Müsennâ, "Kadınlarınız sizin için bir tarladır" meâlindeki âyetin (el-Bakara 2/223) teşbih ve kinaye içerdiğini açıklamış (*Mecâzû'l-Ḳur'ân*, I, 73) ve teşbihi mecaz kapsamında görmüştür. İbn Müsennâ, Kur'an'da zakkum ağacı tomurcuklarının çirkinlik ve ürkütücülükte şeytanların başına benzetilmesindeki (es-Sâffât 37/65) soyutun soyuta teşbihinin sebebini eski şiirden örnekle ilk açıklayan âlimdir. Câhiz, bu soyut yorumu bazı müfessirlerin "Yemen'de bir bitki adı" şeklindeki somutla te'vilinden daha isabetli bulmuştur (*Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 39-40). İbn Sellâm el-Cumâhî, İmruülkays'ın kadınları ceylanlara ve yumurtalara, atları kartallara, asâya ve yaban hayvanlarının kemendine benzeterek güzel teşbihler yaptığını, erken İslâm dö-

nemi şairlerinin teşbihte en üstününün Zürrümme olduğunu ifade etmiştir (*Fuḥlû's-şu'arâ*, I, 55). Teşbih konusunu ayrıntılarıyla ele alan ilk yazar Müberred olup *el-Kâmil*'inde "Eski ve yeni şairlere ait isabetli teşbih örnekleri" başlığı altında çok sayıda eleştiri ve değerlendirme tabirleriyle birlikte şiir örneklerini incelemiştir (I, 40-117). Daha sonra Sa'leb *Kavâ'idü's-şî'r*'inde, İbnü'l-Mu'tez *el-Bedî*'inde, Kudâme b. Ca'fer *Naḳdû's-şî'r*'inde, İbn Vehb el-Kâtib *Naḳdû'n-neşr*'inde teşbih konusuna yer vermiştir. Rummânî'nin *en-Nüket fî icâzi'l-Ḳur'ân*'ında teşbihe getirdiği özgün yorum ve yaptığı taksim (s. 74-79) Ebû Hilâl el-Askerî (*Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, s. 261-282) ve İbn Ebü'l-İsba' gibi birçok yazarı, Askerî'nin teşbih bahsi de İbn Reşîk (*el-Ümde*, I, 256-271) ve İbn Sinân el-Hafâcî (*Şırrü'l-feşâha*, s. 246-256) gibi edipleri etkilemiştir. Abdülkâhir el-Cürcânî'nin tahlilleri teşbihin gelişiminde doruk noktayı temsil etmiş; onun teşbih, temsil ve istiareye ayırdığı *Esrârü'l-belâğâ*'sındaki yorum ve özgün yaklaşımıyla ince analiz ve taksimlerini Fahreddin er-Râzî *Nihâyetü'l-icâz*'ında ve Sekkâkî *Miftâhu'l-ülûm*'unda bazı ilâvelerle yeniden düzenlemiştir. Sekkâkî'nin eseriyle bu eserin belâgata dair üçüncü kısmının bazı değişikliklerle birlikte özeti niteliğindeki Hatîb el-Kazvî'nin *Telḥîşü'l-Miftâh*'ı sayesinde teşbih beyân ilminin ana konuları arasında yer almıştır. Belâgat ilimleri Sekkâkî'den itibaren meânî, beyân ve bedî' şeklinde üçe ayrılmış, teşbih mecaz ve kinaye ile birlikte beyân ilminin üç ana konusunu teşkil etmiştir.

Teşbihi meydana getiren unsurlar benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehün bih), benzeme ciheti (vasıf) ve benzetme edatıdır. Benzeyenle benzetilene "teşbihin tarafları" denilir ve bu iki unsur her teşbihte mutlaka zikredilir. Bunlardan yalnız biri anılırsa teşbih istiareye dönüşür. İstiarenin esasını teşbih oluşturmakla birlikte lafız asil anlamından başka anlama nakledildiği için bir mecaz türü sayılmıştır. Ayrıca her iki tarafta bulunması gereken benzeme cihetinin ilke bakımından benzetilen unsurda daha güçlü ve daha meşhur olması gerekir. Ancak bu sayede benzeme vasfında daha zayıf durumdaki benzeyen unsura güç nakli sağlanır ve onun vurgulanmak istenen niteliği daha güçlü bir açıklamaya kavuşur.

Benzetmeyi anlatan edatlar harfler, isimler ve fiillerdir. Asıl teşbih edatı bir cer harfi olan "kâf"tır (gibi), ardından "ke-enne" (sanki) gelir. Ke-ennenin muhaffefi "keen",

TEŞBİH

ke-enneyi izleyen ve cümlede i'rab ameli yapmasını engelleyen "mâ-i kâffe"den teşekkül eden "ke-enne-mâ" da teşbih harfidir. Kâf-ı teşbih "men", "ellezi" ve türevleri olarak diğer mevsul isimlerle de birlikler meydana getirir. Bunların örneklerine Kur'an-ı Kerim'de sıkça rastlanır. Özellikle Kur'an ve hadislerdeki meselerde bir klişe teşbih edatı şeklinde geçen "ke-meseli" birleşiminde asıl benzetme edatı kâf olup mesel "hal, sıfat, kıssa" gibi mânalar ifade eder ve uzun cümlelerden meydana gelen teşbihlerin oluşturulmasına imkân sağlar. "Kâf"ın "zâ" (bu), "zâlike" (o) işaret isimleriyle meydana getirdiği "ke-zâ" (bunun gibi) ve "ke-zâlike" (onun gibi) edatlarıyla kurulan teşbihlerde benzetilen taraf muayyendir ve işaret isminin gösterdiği nesne mâna, sıfat veya haldir. Ke-zâlike ile kurulan özellikle Kur'an teşbihlerinde benzetilen taraf çok uzun cümlelerle açıklandıktan sonra bütün bunlar zâlike işaret ismiyle özetlenerek ayrıntılı teşbihler kurgulanır. Kur'an'da "ليس كمثلہ شيء" âyetinde kâf ve mislden birinin ziyade olduğu ileri sürülmüşse de Zemahşerî gibi Kur'an'ın edebî yönüne ağırlık veren müfessirler, "Allah'a benzeyen hiçbir şey yoktur" yerine, "Bırakın benzerinin olmasını benzerinin benzeri olan hiçbir şey yoktur" biçiminde ilâhî vahdeti mantıklı bir kıyasla daha vurgulu biçimde anlattığını ve âyette ziyadenin bulunmadığını belirtmiştir. Kâf, ke-zâ, ke-zâlike edatlarını benzetilen izler; ke-enne ve ke-en ise benzeyene dahil olur. Ancak bazı teşbihlerde, özellikle bunların uzun olanlarında ve bir kısım Kur'an mesellerinde "kâf"ın benzetilene değil teşbihte önemli rol oynayan benzetilen tarafı ilgilili bir başka unsura dahil edildiği görür. Nitekim Kur'an'da dünya hayatının bitkilerin hayatına teşbih edildiği meselerde benzetilen taraf bitkiler olduğu halde edat buna dahil olmamış, bitkilerin hayatında önemli rol oynayan, dolayısıyla teşbihte önemli işlevi bulunan suya dahil edilmiştir (Yûnus 10/24; el-Kehf 18/45). Nisbet "yâ"sı da teşbih ifade edebilir; "كوكب دري" (tıpkı inci gibi bir yıldız) âyetinde (en-Nûr 24/35) görüldüğü gibi. Bu daha abartılı bir teşbih anlatımı sağlamaktadır. Tür açısından isim olmakla birlikte edat konumunda benzetme anlatan "misil, mesel, mesil, şibh, şebah, şebih, nidd, darîb, nazîr, şekl, muzâhî, müsâvî, muhâkî, ah, idl, adil, küf", müşâkil, müvâzin, müvâzî, muzâri', sınıv, nahv" gibi kelimeler ve bunlarla ilgili fiiller de edat olarak kullanılır.

Müşebbehle müşebbehün bihin her teşbih kurgusunda açık veya mukadder şe-

kilde bulunması şarttır. "صم بكم عمي فهم لا يعقلون" (Sağır, dilsiz ve kördürler, anlayıp düşünmezler) meâlindeki âyette olduğu gibi (el-Bakara 2/171) müşebbeh tarafı lafzen zikredilmeyen, sadece müşebbehün bih tarafı geçen örnekleri birçok kadim âlim ve müfessir teşbih değil istiare kabul etmiştir. Zemahşerî ve Fahreddin er-Râzî gibi âlimler ise müşebbeh tarafın i'rab itibarıyla mukadder olup ifadenin "هم صم" takdirinde sayıldığından mukadder olanın da mezkûr hükmünde bulunduğunu belirterek bu tür âyetleri belîğ teşbih türüne dahil etmişlerdir. Teşbihin taraflarından her ikisi ya duyularla algılanan somut türden olur; yanak-gül (görme), zayıf ses-fısıltı (işitme), ağız kokusu-amber (koklama), lezzetli-lezzetsiz (tatma), yumuşak cilt-ipek (dokunma) gibi veya akilla bilinen soyut cinsten olur; ilim-hayat, cehalet-ölüm gibi. Yahut müşebbeh akli, müşebbehün bih hissi olabilir; ölüm-parçalayıcı canavar gibi ya da müşebbeh hissi, müşebbehün bih akli olur; güzel koku-güzel ahlâk gibi. Akli bilgiler duyuların verilerine dayandığından somutlar soyutların aslı, soyutlar da onların fer'idir. Soyutun soyuta benzetilmesi ancak abartı sağlamak için somut biçimde değerlendirilmesine bağlıdır. Çünkü somut varlıklarda benzeme cihetleri daha açık ve meşhur olduğundan soyut varlıkların zayıf ve kapalı vasıfları yalnız somutlara benzetilerek açıklanabilir. Bu sebeple Fahreddin er-Râzî *Nihâyetü'l-icâz*'ında ve İzzeddin ez-Zencânî *Mî'yârü'n-nüzzâr*'ında abartı sağlamak amacıyla tarafların birbirinin yerine değiştirildiği maklûb teşbih dışında somutun soyuta teşbihini câiz görmemiştir (Bahâeddin es-Süb-kî, III, 312). Fakat soyut nesne insanların aklında, toplumun inanç, kültür ve anlayışında yerleşerek somut varlıklar derecesine yükselirse soyut veya somut nesnelere kendisine benzetilebilir. Bu hususta, "Cehennemdeki zakkum ağacının tomurcukları şeytanların başları gibidir" âyetindeki (es-Sâffât 37/65) teşbih münasebetiyle ilk defa dile getiren âlim *Mecâzü'l-Ḳur'ân* müellifi Ma'mer b. Müsennâ'dır.

Teşbihte iki tarafta da bulunması gereken ve aralarında benzetme ilgisinin kurulmasını sağlayan ortak vasfın (vech-i şebah) ne olduğunun belirlenmesi önemli bir mesele teşkil eder. Çünkü bu vasıf özellikle uzun ve kompleks teşbihlerde açıkça görülmez. Söz konusu ortak vasıf taraflarda ya hakikaten mevcuttur, yiğidin aslana benzetilmesinde olduğu gibi, yahut ikisinde ya da birinde hayal ve vehim gücüyle meydana getirilmiştir. Kâdî et-Tenû-

hî'nin, "Gecenin karanlığı içindeki yıldızlar / Sanki aralarında bid'atların zuhur ettiği sünnetlerdir" anlamındaki beytinde geçen teşbihte ortak vasıf karanlık bir şeyin içinde parlak ve beyaz şeylerin mevcudiyetinden oluşan bir tablodur. Bu tablo gecede ve yıldızlarda gerçekten bulunmasına rağmen bid'atlar ve sünnetlerde bid'atın karanlık, sünnetin aydınlık şeklinde zihinde canlandırılmasından doğmuş teorik bir niteliklidir. "Kelâmda nahiv yemekte tuz gibidir" benzetmesinde ortak vasıf olan azının ıslah edici, çoğunun ifsad edici olması durumu tuzda gerçekten bulunmasına karşılık nahivde ne gerçekten ne de hayalen yer almadığından bu bozuk bir benzetme sayılır. Çünkü nahiv, kelâmda tam olarak bulunması halinde sözün bozulmasını değil daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Teşbihin Amaçları. Teşbih, genellikle benzeyen unsurun çeşitli yönlerini örneklerle açıklayıp muhatabı etkilemek için yapılır. Belâgat kitaplarında benzeyenin açıklık getirilmek istenen yönleri geniş biçimde anlatılmıştır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür: 1. Müşebbehe kabul edilemez bir hüküm nisbet edildiğinde bunun mümkün olduğu bir örneğine benzetilerek kanıtlanır; buna müşebbehin imkânını beyan denilir. Mütenebbî'nin Seyfüddeve el-Hamdânî'yi övdüğü şu dizesindeki zımnî teşbihte görüldüğü gibi: "Sen insanlardan olduğun halde onlardan üstünsen / Bu şaşılacak bir durum değildir, nitekim misk de bir tür ceylan kanıdır." 2. Müşebbehin durumu muhatapça bilinmiyor ya da bilinmediği farzediliyorsa onu anlatmak için örnek verilir. Buna müşebbehin halini beyan denir; rengi bilinmeyen bir giysinin rengini diğer bir giysinin rengine benzetmek gibi. 3. Muhatap müşebbehin durumunu biliyor, ancak bu durumun boyutunu ve miktarını bilmiyor yahut öyle farzediliyorsa teşbihe başvurulur; bir giysinin hangi tonda siyah olduğunu açıklamak için "kuzgunî siyah" denilmesi gibi. Buna müşebbehin halinin miktarını beyan denilir. 4. Müşebbehin keyfiyeti ve ona nisbet edilen hüküm muhatabın tereddüdüne yol açıyorsa örneğine benzetme yapılır. Buna müşebbehin halini takrir adı verilir. Bu tür teşbihe müşebbehin soyut olması veya olağanın dışında bulunması halinde başvurulur; çalışmasının semeresini göremeyen kişinin su üzerine yazı yazan kimseye benzetilmesi gibi. Bu dört amaca yönelik teşbihlerde müşebbehe açıklık getirebilmek için müşebbehün bihin benzeme niteliği bakımından daha güçlü ve daha meşhur bir öge

olması şarttır. 5. Müşebbehi sevdirmek için süslü (tezyin) veya nefret ettirmek için çirkin (takbih) ya da ilginç göstermek (istitrâf) amacıyla da benzetmeler yapılır. Bunlarda benzetilen unsurun daha kuvvetli olma şartı aranmaz. Siyah gözü ceylan gözüne benzetmek tezyine, çiçek bozuğu yüzü horozların gagaladığı kuru tezeğe benzetmek takbihe, tutuşup içten içe ve dalga dalga yanan kömürü altın dalgalı misk denizine benzetmek istitrâfa örnek verilebilir.

Teşbihin Çeşitleri. Teşbihte taraflar, vech-i şebeh, edat ve amaç dikkate alınarak bölümlenmeler yapılmış ve birçok teşbih türü ortaya çıkarılmıştır. Tarafların yalın veya birleşik olmasına göre müfredle mürekkebin kendilerine veya birbirlerine teşbihi söz konusudur. Müfredin müfredde teşbihinde ikisi de yalın, ikisi de kayıtlı veya biri kayıtlı olabilir. Kur'an'da dalgaların dağlara benzetilmesi (eş-Şuarâ 26/63) iki tarafı da yalın bir teşbihtir. Çalışmasının semeresini alamayan su üzerine yazı yazana teşbihte ise iki taraf da kayıtlıdır, birinci taraf "su üzerine" kaydıyla, ikinci taraf "semere alamama" ile kayıtlıdır. Teşbihin vech-i şebehe göre mücmel-mufasal, temsili-gayri temsili, karib/mübtezal-baîd/garib, vicdanî, hayalî, vehmî teşbihler; amaca göre makbul-merdud teşbihler; edat bakımından müekked-mürsel teşbihler; taraflara göre somut-soyut, maklûb (ma'kûs), zımnî, belîğ teşbihler; tarafların sıralanışına göre melfûf-mefrûk, cem'-tesviye, izmâr, meşrûut ve tafdîl teşbihleri gibi çeşitleri vardır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan benzetme türlerinden biri mefrûk teşbih olup burada önce bir teşbihin müşebbehe ve müşebbehün bihi peşpeşe gelecek biçimde zikredilir, ardından aynı şekilde diğeri veya diğerleri getirilir. Nebe'sûresinde arzın beşiğe, dağların çadır kızıklarına, gecenin elbiseye ve güneşin kandile teşbihi (78/6-7, 10, 13) bu türün örneklerinden biridir. İbarede edatı geçmeyen teşbih müekked diye anılır; çünkü edatsız teşbih, müşebbehe müşebbehün bih ortak vasıf bakımından aynı şeymiş gibi pekiştirme ve vurgu belirtir, "وهي تمرّ من السحاب" (Dağlar bulutların hareketi [gibi] hareket eder; en-Neml 27/88) ve Hz. Peygamber'e hitaben, "Biz seni nur saçan bir kandil olarak gönderdik" (el-Ahzâb 33/46) âyetlerinde olduğu gibi. Müşebbehün bihin müşebbehe muzaf olduğu benzetmeler de müekked teşbihtir; "zehebül'asil" (akşamın altını) ve "lüceynül'mâ" (suyun gümüşü) gibi.

H. Peygamber'in hadislerinde özellikle soyut kavramların açıklanması bağlamında teşbihlere yer verilmiş, bazan taraflar arasındaki benzerlik cihetleri ayrıntılı biçimde anlatılmıştır: "Ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyilikleri yiyip bitirir" (İbn Mâce, "Zühd", 22; Ebû Dâvûd, "Edeb", 44); "Mümin müminin aynasıdır" (Ebû Dâvûd, "Edeb", 49); "Ümmetinden cennete girecek yetmiş bin kişilik zümrenin yüzleri ayın, on dördüncü gecesinde parladığı gibi parlayacaktır" (Buhârî, "Rikâk", 50-51; Müslim, "İmân", 369, 373); "Kötü arkadaşla iyi arkadaş misk taşıyanla körük çeken gibidir. Misk taşıyan ya sana misk verir veya ondan satın alırsın ya da ondan güzel koku koklarsın. Körük çeken ise ya giysini yakar ya da ondan kötü koku duyarsın" (Buhârî, "Büyû", 38, "Zebâih", 31; Müslim, "Birr", 146); "Kadın eğe kemiği gibidir. Eğer doğrultmaya kalkarsan kırarsın, o haliyle yararlanmak istersen yararlanırsın, onun kırılması boşanmasıdır" (Buhârî, "Nikâh", 79; Müslim, "Radâ", 63).

Teşbihin beyân ilmindeki yeri ve mecazla ilgisi konusunda belâgat âlimleri farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Sekkâki ekolüne mensup âlimler teşbihi oluşturan lafızların gerçek (vaz'î) anlamlarında kullanılması, mecaz ve kinayedede olduğu gibi bunun dışında ikinci bir mânaya delâlet etmemesi dolayısıyla teşbihi beyân ilminin konuları içine almamış, bununla birlikte söz konusu edipler, mecazın en üstün ve baskın türü sayılan istiarenin temeli teşbihe dayandığından teşbihi istiareye bir giriş ve bir vasıta olarak beyân ilmine dahil etmiştir. Ancak birçok mesele ve ayrıntıyı içeren bir konu teşkil ettiğinden pratikte giriş gibi değil bağımsız bir beyân konusu statüsünde incelenmiştir. Birçok belâgat âlimi teşbihi beyân ilmi içinde bağımsız bir disiplin saymış, beyân ilminin istiare türleri gibi bazı konularının teşbihe dayanması onun bağımsız bir konu olmasına engel teşkil etmeyeceğini, çünkü konuların birbiriyle ilgili bulunması birinin diğerine bir giriş sayılmasını gerektirmeyeceğini ifade etmiştir (İbn Ya'kûb el-Mağribî, III, 290; Desûki, III, 312). Bazı belâgat âlimleri ise teşbihi tamamen müstakil bir belâgat konusu saymıştır.

Literatür. Arap şiirinde, ayrıca Kur'an'da ve hadislerde yer alan teşbihlerle teşbihin belâgat boyutu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Teşbih örneklerini konularına göre düzenleyen antolojilerden bazıları şunlardır: Ebû Sehl Fazl b. Nevbaht, *et-Teşbih ve't-temsîl*; İbrâhim b. Ahmed

el-Enbârî, *et-Teşbihât* (Brockelmann, II, 920); İbn Ebû Avn, *Kitâbü't-Teşbihât* (nşr. Muhammed Abdülmu'îd Han, London 1369/1950); Muhammed İbnü'l-Kettânî *et-Tabîb, Kitâbü't-Teşbihât min eş'âri ehli'l-Endelüs* (nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1966, 1981); Ali b. Zâfir el-Ezîdî, *Ğarâ'ibü't-tenbihât 'alâ 'acâ'ibi't-teşbihât* (nşr. Muhammed Zağlûl Sellâm – Muhammed Sâvî el-Cüveynî, Kahire 1971); Safedî, *el-Keşf ve't-tenbih 'ale'l-vaşf ve't-teşbih* (nşr. Hilâl Nâcî – Velîd b. Ahmed Hüseyin, I-II, London 1420/1999, alanında en geniş antoloji olup mukaddimesi teşbih sanatına dair ilmî bir inceleme teşkil eder, s. 51-156); İbn Ebû Asrûn, *Reşfü'n-nebih min sağri't-teşbih* (nşr. F. M. en-Neklâvî, Kahire 1986). Kur'an'daki teşbihlere hakkında bilinen ilk çalışma İbn Nâkiyâ'nın *el-Cümân fi teşbihâtî'l-Kur'an*'dır. Birçok neşri bulunan eserde otuz altı sùreden seçilmiş 226 âyet teşbih yönünden incelenmiştir. Bu alanda gerçekleştirilen çağdaş birçok çalışma arasında Abdülhamîd İbrâhim'in *Te'emmülât fi belâğati't-teşbihi'l-Kur'anîsi* (Kahire 1987), Sadi Eren'in *Kur'an'da Teşbih ve Temsilleri* (İzmir 2006), İsmail Durmuş'un *Câhiliye Şiirinde ve Kur'an'da Teşbih'i* (doktora tezi, 1988, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) zikredilebilir. *Emsâlü'l-Kur'an'a dair yazılan eserlerde de Kur'an'daki teşbihler ele alınmıştır.* Hadislerdeki teşbihlerle ilgili olarak Ebû Arûbe, Râm-hürmüzî, Mâverdî gibi müelliflerin yazdığı emsâlül'-hadîs eserleri dışında çağımızda yapılmış çalışmalardan Abdülbârî T. Saîd'in *Eşerü't-teşbih fi tasviri'l-mâ'nâ: Kıra'e fi Şahîhi Müslim* (Kahire 1992), Adem Dölek'in *Hadislerde Teşbih ve Temsiller* (Erzurum 2001; İzmir 2006), Abdülazîz Hasan'ın *et-Teşbih fi'l-hadîsi's-şerîf* (yüksek lisans tezi, 1980, Ezher Üniversitesi) adlı eserleri anılabilir. Arap şiirindeki teşbihlerin incelenmesiyle ilgili çağdaş birçok çalışma arasında Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî'nin *et-Teşbih fi şiri İbni'r-Rûmî ve'bni'l-Mu'tez* (Kahire 1949), Emîne M. Selîm'in *Fennü't-teşbih beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk, Dirâse fi Divâni Sari'i'l-Ğavânî* (İskenderiye 1990), H. M. Rebâbia'nın *et-Teşbihü'l-muhtelif 'inde'l-Mütenebbî* (İrbid 1999), M. Rifât Zincîr'in *Fennü't-teşbih fi's-şiri'l-'Abbâsi* (Ebûzabâ 2002), Muh-târ Atıyye'nin *'İlmü'l-beyân ve belâğatü't-teşbih fi'l-mu'allakâti's-seb'* (İskenderiye 2004) adlı eserleri sayılabilir. Teşbih belâgat açısından ele alan eserlerden bazıları şunlardır: A. İbrâhim el-Mit'anî, *et-*

TEŞBİH

Teşbihü'l-beliğ hel yerķā ilâ derecetü'l-mecâz (Kahire 1980); Abdülfettâh Osman, *et-Teşbih ve'l-kinâye* (Kahire 1993); İbrâhim Abdülhamîd, *et-Teşbih* (Kahire 1999); Ahmed Hindâvî, *Edevâtü't-teşbih fi Lisâni'l-'Arab* (Kahire 2003); Yûsuf Ebü'l-Addûs, *et-Teşbih ve'l-isti'âre* (Amman 2007).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rîfât, "Teşbih" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 434-445; Sibeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1386/1966, II, 28; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Ḳur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, I, 73, 269; Cumahî, *Fuḥûlü's-su'arâ*, I, 55; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 37-40; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Zekî Mübârek – Ahmed M. Şâkir), Kahire 1355-56/1936-37, I, 40-117, 367; II, 743-766; III, 853-875; İbnü'l-Mu'tez, *el-Bed'î* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut 1410/1990, s. 166-175; İbn Ebü Avn, *Kitâbü't-Teşbihât* (nşr. M. Abdülmün'im Han), Cambridge 1369/1950, s. 2-3; Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdû's-şî'r* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 124-130; a.mlf., *Naḳdû'n-neşr* (nşr. Tâhâ Hüseyin – Abdülhamîd el-Abbâdî), Beyrut 1402/1982, s. 58-59; Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Ḳur'ân* (*Şelâşü resâ'il fi i'câzi'l-Ḳur'ân* içinde, nşr. M. Halefullah – M. Zağlûl Sellâm), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 74-79; İbn Cinnî, *el-Haşâ'iş* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Kahire 1371/1952, I, 302; Ebü Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1984, s. 261-282; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, I, 239, 256-271; İbn Sinân el-Hafâcî, *Şurrü'l-feşâḥa*, Beyrut 1402/1982, s. 246-256; Abdülkâhir el-Cürçânî, *Esrârü'l-belâğa* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954, s. 26, 67-70, 80-93, 143-204, 224-225, 304-305; Reşidüddin Vatvât, *Hadâ'iku's-sihr fi deḳâ'iki's-şî'r* (trc. İbrâhim Emîn eş-Şevâribî), Kahire 1364/1945, s. 139-148; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyetü'l-i'câz* (nşr. Bekrî Şeyh Emîn), Beyrut 1985, s. 188-230; Ebü Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 332-355; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meşellû's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Havfî – Bedevî Tabâne), Riyad 1403/1983, s. 121-165; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 159-166; a.mlf., *Bed'î'u'l-Ḳur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1377/1957, s. 58-63; Şehâbeddin Mahmûd el-Halebî, *Hüsnü't-tevessül ilâ şinâ'ati't-teressül* (nşr. Ekrem Osman Yûsuf), Bağdad 1400/1980, s. 107-121; Şürûḥu't-Telḥîş, Kahire 1937, III, 291-477; Bahâeddin es-Sübûkî, *'Arûsü'l-efrâḥ* (a.e. içinde), III, 312; İbn Ya'kûb el-Mağribî, *Mevâhibü'l-fettâḥ* (a.e. içinde), III, 290; Desûkî, *Hâşiyetü'l-Muḥtaşar* (a.e. içinde), III, 312; Safedî, *el-Keşf ue't-tenbîḥ 'ale'l-uşf ve't-teşbih* (nşr. Hilâl Nâcî – Velîd b. Ahmed Hüseyin), Leeds 1420/1999, s. 51-156; Teftâzânî, *el-Muḥavvel*, İstanbul 1304, s. 241-273; Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 414-422; Sü-yûtî, *Şerḥu'Uḳûdî'l-cümân*, Kahire 1358/1939, s. 86-91; Abdünnâfî İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 11-71; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 920; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muḥtalahâti'l-belâğıyye ve tetavvürühâ*, Beyrut 1996, s. 323-350.

İSMAIL DURMUŞ

□ FARS EDEBİYATI. Fars edebiyatında başlangıçtan günümüze kadar teşbihin kullanımı değişiklikler göstermiştir. İlk dönemlerde Horasan üslûbuna (sebk-i Horasânî) bağlı şairler sade ve somut teşbihler kullanırken sonraları özellikle Hint üslûbu (sebk-i Hindî) şairleri anlaşılması zor teşbihlere rağbet etmiştir. Bu tür teşbihler XVI, hatta XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Daha sonra geriye dönüş üslûbunu (bâzgeşt-i edebî) benimseyen şairler, teşbih sanatında sebk-i Hindî'den uzaklaşıp ilk dönemlerdeki gibi sade ve somut teşbihlere yer vermiştir. İran şairleri özlü ve kısa ifadelerde benzetme edatını anlamamış, birçok yerde benzetme yönünü dahi zikretmemeye çalışmış ve bu iki unsuru okuyucuya bırakmıştır. Râdüyânî'ye ve Şems-i Kays'a göre teşbih türleri içinde en makbulü teşbih-i ma'küstür, yani müşebbeh ve müşebbehün bihin birbirine benzetilmesidir (*Tercümânü'l-belâğa*, s. 44; *el-Mu'cem*, s. 306). Kezzâzi'ye göre ise teşbihin en güzeli, müşebbeh ve müşebbehün bihi kuramsal ve hayalî varlıklardan değil mevcut maddî varlıklardan seçilmiş olanıdır (Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, neşredeninin girişi, s. 107).

Fars edebiyatındaki teşbih türleri şöylece sıralanabilir: **1. Teşbih-i hissî-teşbih-i gayr-i hissî.** Benzeyen veya benzetilenin soyut ya da somut olmasına göre teşbih dörde ayrılır. Teşbih-i hissî (mahsûs) teşbihin her iki tarafının somut (mahsûs-be-mahsûs), teşbih-i gayr-i hissî (aklı/ma'kü) teşbihin her iki tarafının soyut olmasıdır (ma'kü-be-ma'kü). Benzeyenin somut, benzetilenin soyut (mahsûs-be-ma'kü) ve benzeyenin soyut, benzetilenin somut (ma'kü-be-mahsûs) olmasına göre de bu teşbih kısımlara ayrılır. **2. Teşbih-i vehmî-teşbih-i hayâlî.** Teşbih-i vehmîde benzetilen kuramsal bir varlıktır. Teşbih-i hayâlîde ise benzetilen iki şeyden meydana gelir ve her ikisi de somut varlıklardır; ancak bunlardan oluşan şey mevcut bir varlık değil hayalî bir varlıktır. Teşbih-i vehmî ve teşbih-i hayâlî sebk-i Horasânî'de hissî, sebk-i İrâkî'de akli teşbihten sayılmıştır. **3. Teşbih-i müfred-teşbih-i mürekkeb.** Dört türüdür. **a) Teşbih-i müfred-be-müfred.** Teşbihin benzeyen ve benzetileninin tekil olmasıdır. **b) Teşbih-i müfred-be-mürekkeb.** Benzeyen tekil, benzetilen birleşiktir, yani tek bir şeyin birkaç şeye benzetilmesidir. **c) Teşbih-i mürekkeb-be-müfred.** Benzeyen birleşik, benzetilen tekildir, yani birkaç şeyin bir şeye benzetilmesidir. **d) Teşbih-i mürekkeb-be-mürekkeb.** Benzeyen ve benzetilenin birleşik olmasıdır. **4. Teş-**

bih-i mutlak. Benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönünün açık ve belli olduğu, bir kayıt ve şartın bulunmadığı benzetmedir. Fars edebiyatında teşbih türlerinin en basit ve sade olanı, dolayısıyla en çok kullanılanıdır. **5. Teşbih-i meşrût** (şartî / mukayyed). Müşebbehin müşebbehün bihe benzetilmesi bir şarta bağlanmıştır. Mutlak ve mukayyed teşbih benzeyen ve benzetilenin durumuna, tek kelime veya birleşik olmasına göre dört gruba ayrılır (mutlak-be-mutlak, mukayyed-be-mukayyed, mutlak-be-mukayyed, mukayyed-be-mutlak). **6. Teşbih-i aks** (kalb / maktûb). Müşebbehle müşebbehün bihin birbirine benzetilmesi ve sonraki mısradaki yer değiştirmesidir. **7. Teşbih-i tafdil.** Bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi, ardından benzeyenin benzetilenden üstün tutulmasıdır. **8. Teşbih-i cem'.** Bir şeyin birkaç şeye benzetilmesidir. **9. Teşbih-i muzmer** (izmâr). Gizli, örtülü benzetmedir. Söyleyenin teşbihi açıkça belirtmeyip dikkat edilmeden farkına varılmayacak şekilde sunmasıdır. **10. Teşbih-i tesviye.** Teşbih-i cem'in tersi, yani birkaç şeyin tek bir şeye benzetilmesidir. **11. Teşbih-i melfûf.** Önce birkaç benzeyen ve benzetilenin getirilmesi, ardından sırasıyla bütün benzeyenlerin ve benzetilenlerin zikredilmesidir. **12. Teşbih-i mefrûk.** Önce birkaç benzeyen ve benzetilenin getirilmesi, sonra da her benzetilenin kendi benzeyenin yanında zikredilmesidir. **13. Teşbih-i kinâye** (meknî). Benzetme edatının hafzedilip benzeyenin benzetilen yerine getirilmesidir. **14. Teşbih-i sarîḥ** (mürsel). Benzetme edatının zikredildiği teşbihtir; benzetme edatının zikredilmediği teşbihe de teşbih-i müekked denir. **15. Teşbih-i temsil.** Benzetme yönünde birkaç şeyden oluşan bir sıfatın bulunduğu, benzetme yönünün farklı birkaç şeyden oluştuğu benzetmedir. Benzetme yönünün tek olduğu gayri temsilî teşbih de ikiye ayrılır. Benzetme yönü zikredilmişse teşbih-i mufassal, zikredilmemişse teşbih-i mücmel diye adlandırılır. **16. Teşbih-i muğâlata.** Beyân kitaplarında geçerli sınıflandırmalarda yer almayan bu tür teşbih örf ve edebî geleneğe aykırı biçimde bir şeyi bir şeye benzetmektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 44-47; Reşidüddin Vatvât, *Hadâ'iku's-sihr fi deḳâ'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 42-50; Şems-i Kays, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'ari'l-'Acem* (nşr. Sîrûs Semîsâ), Tahran 1373 hş., s. 306-311; Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, *Bedâyi'u'l-efkâr* (nşr. Mîr Celâleddîn-i Kezzâzî), Tahran 1369 hş., neşredeninin girişi, s. 107-109; Ebü'l-Kâsım Râdfer, *Ferheng-i Belâğ-i Edebî*, Tahran 1368 hş., I, 343-359; Celâleddin Hümâî,